

„SZÍV SZERETTE, SZĚM MĚGVERTE . . .”

Polner Zoltán: *Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok*, Szeged, 1978

Szociográfiai fölmérés melléktermékeként állt össze a kötet anyaga, a mintegy 158 ráolvasás és népi imádság (gyakran 6—8 változattal). Polner Zoltán a költő szemével és érzékével mentette a menthetőt, gyűjtötte a számára néprajzi különlegességnek tetsző anyagot. „Ahogy sokasodtak a hiedelmek, ráolvasók, egyre jobban izgatott varázskéneket idéző szépségük, szürrealista képrendszerük, motívumgazdagságuk” — írja a könyv bevezetőjében.

Ötvenegy helyesből 294 adatközlőt szólaltat meg a gyűjtemény lapjain. Az anyag rendszerezéséhez *A magyar ráolvasások műfaji és rendszerezési problémái* című monográfia nyújtott útmutatást. Ennek alapján a ráolvasásokat a szöveg irányulása alapján 10 csoportra osztotta: mechanikus szövegek; ténymegállapítás; kívánság; analógiás cselekmény magyarázattal; a beteg fenyegetése; kérés, fenyegetés a beteghez; betegségküldés közömbös helyre; betegségküldés, kérés, fenyegetés stb. a rontóhoz; kérés, fenyegetés, ima stb. közbenjáró természetfeletti lényhez vagy megszemélyesített természeti jelenséghez; epikus szövegek.

A bevezetőben Polner nemcsak a ráolvasásokról ad átfogó jellemzést, hanem az imádságokról is, ez utóbbiaknál a balladák szövegére, a képalkotás és képi gondolkodás azonosságára is rámutat. A népi imádságok változatos képei, szürrealista elemekből tevődnek össze, melyek szép nyelvi megoldásokkal párosulnak: „Én léfexszem én ágyamba, / Mint Úr Jézus koporsóba. / Mellém teszem két karomat, / Misemondó két gyertyámat.” (*Estéli imádság*) A közölt ráolvasókat és archaikus imádságokat négy nagy csoportba osztotta: I. Kevert formájú, funkciójú szövegek (pogány-keresztény), II. keresztény tudatformájú, funkciójú szövegek, III. legendaballadák, köszöntők és IV. Krisztus-legendák.

Az ősi hiedelem maradványaként a betegségek okaihoz és eredeteihez alkalmazkodik a gyógyítás, amely nem más, mint az ellenvarázslatok alkalmazásának népi tudománya a betegségek megszüntetésére. A varázsszó, ráolvasás, imádság olyan szóban kifejezett riasztó fenyegetés vagy kívánság, amelyet rendszeren valami mágikus cselekvés is kísér. Az ősi sámánok tudománya, éppúgy, mint a mai kuruzsló utódaiké az, hogy tudták, micsoda „szó”, „ige” és „imádság” bír olyan erővel, ami a betegségdémont távozásra vagy menekülésre kényszerítse. A ráolvasások többnyire egyszerű kérések, elküldések, rövid parancsok, fenyegetések és átkok. Külső alakjuk annál egyszerűbb, minél régebbiek. Régiségüknek legnagyobb bizonyítéka az, hogy csak igen kevés szól közülük Istenhez, Krisztushoz, Szűz Máriához, a szentekhez, hanem a legtöbb ősvallási

alakokhoz fordul. Ilyen pl. a gyűjtemény 21. számú ráolvasó „kérese” a torokfájás megszűnésére: „Fődanyám, / Fődtorkom fáj, / Néköd panaszolom, / Gyógyítsd mög!” A „kéres” mellett lehet „elküldés” is a betegség megszüntetésére, mint a 34. számú ráolvasás: ... „Új hold, új király, / Szép Szűz Mária. / Hínak engem vendégségbe, / De én nem mögyök, / Ékűdöm a szemöcsömet...” „Ezt három új hódkó köllött émondani kint az udvarba. Szemöcsre való ez. Szömbeátam a hódda, osztán mondtam.” (Tápé, Magyar Jánosné).

A „parancs”, a betegséghez intézett rövid felszólítás néha azt is megmondja, hogy hová menjen a betegség:

Árpa, én tégéd lëaratlak,
Zsákba raklak,
Malomba viszlek,
Mëgóröllek.
Teknyöbe tészlek,
Mëgdagasztalak,
Kemencébe vetlek,
Ott vessën fél a leb*

„Amikó árpa van az embër szëmin, akkó mondjuk ezt. Három szëm árpáva háromszó mëg kő kerüni a kútat, visszajáru mindig bedobni ëgy szëmet, és azt mondani: »Akkó lëgyën az én szëmëmën árpa, / Mikó ez a kútbú kinyő!»” (Szegvár, Farkas Jánosné)

A nálunk is ismert ráolvasás szemverésre több változatban is előfordul: „Ezt szemverésre mondták. Asztán mëgmosdatták. Osztán mëgtürte az illető. Mäskülönben olyan rosszú volt a gyerek, hogy má dúrta a habot.”

Szív szerette,
Szëm mëgverte,
Jëzus, Mária, Szent Jözsef
Vëgye ki belülle!
Asszony verte, konyt alá!
Embër verte, kalap alá!
Lány verte, házaspárt alá!
Jëzus Mária, Szent Jözsef
Vëgye ki belülle!

A betegség-ráolvasók másik nagy csoportja epikus tartalmú, elbeszélés legendaszerű. Főelemük a betegségnek és a gyógyulásnak a legendában említett elbeszélés, a gyógyulás műveletének és menetének megszabása, aztán kérés és imádság, de igen sokszor ősi parancs, fenyegetés. A bevezető bibliai történet Jëzus Jeruzsálembé menéséhez, üldöztetésé-

* lob = tűz

hez, Péterrel való vándorlásához fűződik; célja daganat, ficamodás, hályog gyógyítása vagy vérelállítás és gennyszüntetés. Szép példája ennek a 66. sorszámú *Imádkozás hályogra* című ima. „Ez nagyon régi ima, édesapámtól tanútam. Húsz évig vak volt, teljesen vak. Mindön este, régge imádkozta. Éccő aszongya: »Lányom, möghallgatott a jó Isten. Látok!« Húsz év után lémönt a hályog a szömirű. Ez így igaz.” (Csanytelek, Berkecz Jánosné)

Polner Zoltán gyűjteménye, ha nem szövegkritikai kiadás is, alapos és értékes munkáról tesz tanúbizonyságot. Követendő példaként áll a nem hivatásos néprajzgyűjtő előtt, hogyan lehet és kell — talán még nem túl későn — megmenteni és közkinccsé tenni szellemi hagyományunk értékeit.

VAJDA Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

BESZÉLGETÉSEK A SZÍNHÁZRÓL

Kulisszák nélkül. Mészáros Tamás interjúi. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1978.

A leghelyesebb talán az interjúkat a szellemi élet ún. kísérő megnyilatkozásai közé sorolni. Afféle magyarázó szövegeknek tekinteni, melyekben együtt van jelen az új, a megszületett vagy születő művészi alkotásról vagy eseményről való tájékoztatás igénye és az ismeretek mélyítésének, bővítésének szándéka. De ugyanígy szervesen beletartozik a fogyasztói-olvasói kíváncsiság igénye is. Igazi tömeg — demokratikus — műforma: miközben észrevétlenül manipulálja az olvasót: kielégíti kíváncsiságvágyát és az ismert személyiségekhez vonzódó intimitás, bennfentesség igényét, azt a látszatot kelti, mintha az olvasó szintén részese lenne az interjút kérő és az interjút adó beszélgetésének — ismereteket és tudást nyújt. Ellentmondásokból szót forma, amely ha nem is kimondottan hajszolja vagy szívesen vállalja, de azért elviseli a kompromittáltság vádját. A felszínességet éppúgy, mint a vele járó bizalmaskodást, szípkázást, egyszerűen mert az interjú körül kialakult hiedelem szerint ez az ára annak, hogy igazi szerepét betöltse, hogy a külsőségek felszíne alatt a mélytengeri áramlásokat láthatóvá tegye, hogy összefüggéseket mutasson meg és alkotókat mutasson be.

Általában ilyen kételtűek az interjúk.

Mészáros Tamás színházi interjúi azonban csak egyéltűek: nem burkolóznak sem a bizalmasság parfümjébe, sem a jólértesült bennfentesség misztikus ködébe. Csak beszélgetések. Egyenrangú partnerek beszélgetései